

PRIIT KRUUSI „VAIKNE AVANGARD”

Priit Kruus. Vaikne avangard. Eesti noorkirjanike rühmituste laine ja uue meedia kooslused: Erakkonnast ZA/UM-ini. (Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 44.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2018. 170 lk.

See arvustus ootas ilmumist, kui saabus teade Priit Kruusi surmast. Tekst, mis oli kantud lootusest, et tema väitekirjas alustatud töö jätkub, oli ootamatult sattunud asendama nekroloogi. Paari väikse muutusega läheb see trükki, ehk on see siiski üks õigemaid viise Priitu meenutada. Omal kombel jätkub tema elu ja töö ju teiste inimeste eludes ja töödes.

Kõik kokkupuuted Priiduga, mis mul olid, olid soojad ja inimlikud. Ma loodan, et nii mäletavad teda ka teised. Puhka rahu. Tunnen sügavalt kaasa kõigile lähedastele.

Priit Kruus alustas kirjandusrühmituste uurimisega Tartu Ülikoolis. 2007. aastal oli mul rõõm juhendada tema bakalaureusetööd. Veel suurem oli rõõm kümnekond aastat hiljem, kui sain aru, et kunagi alustatu on edasi arenenud Tallinna Ülikoolis kaitstavaks doktoritöök, mida juhendas Piret Viires. Kruus sai doktorikraadi 2018. aasta juunikuus ning mina olin nüüd koos Cornelius Hasselblattiga oponendi rollis. Arusaadav, et mul ei saanud olla väitekirja kaitsmisel põhimõttelisi etteheiteid. Tegemist on kindlasti silmapaistva tööga ning on alust loota, et seda loetakse ka edaspidi. Kruus kirjutas oma uurimuse eesti

keeles ning ta valdab eesti teaduskeelt hästi. Pole praegusel juhul just peamine asi, mida tunnustada, kuid keegi meist ei tea, kauaks eestikeelset teadust jätkub – kiitkem teda siis seni, kui ta meil on olemas, ja seni kuni ta kiitmist väärrib.

Kruusi töö on mitmeid sisulisi väärtusi, neist tuleks minu meelest eriti rõhutada kahte, mis seostuvad omavahel ja aitavad ülejäänud tugevatel külgedel esile tõusta. Esiteks – enne Kruusi polnud keegi sellist kirjandusloolise kallakuga ülevaatlikku uuemat kirjanduselu ja kirjanduse läbikirjutust ette võtnud. XX sajandi lõpu ja XXI sajandi alguse eesti kirjandusest on küll sisukaid üksikkäsitusi, kuid ülevaatlikku haaret, mis samas oleks ka asjatundlik, on seni olnud vähevõitu ning doktoritöö vormis üldse mitte. Teiseks – Kruus on leidnud õige lähenemisviisi, mis aitab siduda isiklikku kogemust teadusliku käsitlusega nõnda, et teaduslik objektiveeritus enamjaolt säilib.

Väitekirja kokkuvõttes ütleb Kruus, et ta käsitles „noorkirjanike saabumist eesti nüüdisaja kirjandusruumi aastail 1996–2013. Uurimus keskendus kirjandusruumi sisenemiseks kasutatud vahendi – rühmituse – tähenduse muutumisele selle käigus.” (lk 127) Seega pole tegemist mingi „seinast seinaga” hõlmava kirjanduslooga, vaid ikkagi ühe aspekti lähema vaatlusega. Sellest hoolimata on ülevaatlik haare siin tõesti suur ning vaatluse alla on võetud just need nähtused, mida on võimalik võtta kirjandusloolise mudeldamise aluseks. Rühmituslike koosluste ajalugu ongi muutunud

mõne varasema perioodi teljeks, mille najal kirjanduslugu jutustatakse. Nii on tehtud XX sajandi algupoole eesti kirjandusest rääkimisel (Noor-Eestist Arbuja-teni, mõnikord ka Tuulisuini) ning nii saab teha ka selle perioodi puhul, mida uurib Kruus. Tõsi, sellise telje konstrueerimisel on oht, et kogu kirjandust hakatakse üheainsa nurga alt nägema ning unustatakse teised võimalused. Ohu olemasolus pole aga Kruus süüdi (ta ei kirjutanud eesti kirjanduse ajalugu) ning õigupoolest demonstreerib ta töö päris hästi seda, kuidas ohtudest üle saada. Selleks on vaja tunda uurimisobjekti ja konteksti, omada avarat pilku ning läheneda meetodiliselt teemale – see kõik on kõnealusele käsitlusele iseloomulik. Väitekirja esimeses peatükis on kirjeldatud varasemat rühmituste ajalugu, üldjuhul asjatundlikult. Teises peatükis tuuakse välja teoreetilised alused, sellele järgnevad neli peatükki, mis käsitlevad väitekirja põhiobjekti.

Kruus jagab vaadeldava ajavahemiku kaheks allperioodiks: ta räägib „rühmituste lainest” (koos väikse järellainega) ning sellele järgnevast ajast, millele on iseloomulikud uue meedia kooslused. Periodiseering on põhjendatud. Kruus on eriti põhjalikult analüüsinud esimest allperioodi, väitekirja põhiosa kuuest peatükist on sellele pühendatud kolm, järgmisele allperioodile ainult üks. Põhjalikuma vaatluse all on ajajärk, kus teiste rühmituste ja seltskondade seas tõusevad esile Erakkond, Tartu Noorte Autorite Koondis (NAK) ning Tallinna Noored Tegijad (TNT). Mulle endale on tundunud, et esileküündiv on ka rühmitus Õigem Valem, kuid see, et Kruus asetab viimati nimetatud „väikerühmituste” sekka, on muidugi arusaadav, osalejate arvu poolest ta väiksem oligi. Just eelkõige XX sajandi lõpu ja XXI sajandi alguse rühmituste analüüsimisel on Kruus jõudnud arusaamiseni „vaiksest avangardist”, tema meelest toimub vaikne sisseimbumine institutsioonidesse ja toonane rühmituslik käitumine toetab ka liikumist postmodernismi

poole: „[---] avangard muutub „vaikseks”, rühmitusest ja manifestist saavad pastišid” (lk 108). Kas see liikumine on tingimata postmodernismi poole või sellest hoopis „mööda”, on diskuteeritav, aga Kruusi väited on igal juhul tõsiselt võetavad.

Tore, et siin leiab võimalusi kirjandusloolisteks spekulatsioonideks, kuigi mulle tundub, et erilisel väärtuslik on Kruusi süvenemine kirjanduselulistes faktidesse, nende koondamine ja süstemaatiline esitamine. Ei kujutagi ette, et keegi teine võinuks kokku panna nii täieliku pildi antud ajajärgust.

Rühmituste laine käsitluses ma min-geid põhimõttelisi probleeme märgata ei oska. Kui neid üldse töö tugevate külgede kõrval näha, siis ikka peamiselt kuuendas peatükis „Pärast lainet: uue meedia kooslused”. Kui Kruus teadlikult otsustas keskenduda rühmituste lainele ning uuemat aega analüüsida lühemalt, siis olgu pealegi – kuigi natukene ju lugejaootust petetakse. Töö pealkiri on „Vaikne avangard. Eesti noorkirjanike rühmituste laine ja uue meedia kooslused: Erakkonnast ZA/UM-ini”. Ehk võinuks siis sõnastada pealkirja nii, et vanem ja uuem ajajärk siin võrdväärsena kõrva ei seisaks. Sõltumata vastusest arvan ikkagi, et see pole peamine küsimus. Minu meelest olulisem probleem on see, et käsitlusviis muutub kuuendas peatükis ajakirjanduslikumaks ning eespool kiidetud teaduslikku objektiveeritust pole nii selgelt näha kui varem. ZA/UM-i käsitletakse töös küll väliselt sama mudeli alusel, mida on rakendatud varem, kuid peamiselt on kirjeldatud siin „kultuurilehe Sirp lühiajalist ja skandaalset ülevõtmist” (lk 120) ning tekst on võrreldes ülejäänud osadega emotsionaalsem. Sirbiga seotud episood on kindlasti tähenduslik, kuid nii jääb paratamatult mulje, et ZA/UM kirjandusse midagi kaalukamat pakkuda ei suutnudki kui Kaur Kenderi naeruväärsusesse suubuv avantüür, mida omakorda on hea valida rühmituste loo värvikaks lõpp-punktiks –

kirjanduslooline narratiiv saab sellega valmis, vaikne avangard on lõppenud. Aga, jah, üks sellises narratiivses loogikas peitu suuremal või väiksemal määral paratamatus – võime ju taotleda objektiveeritust, kuid kirjanduslugu jutustades peame erapooletu pilguga kogutud fakte ikkagi muutma lugudeks ning lugude jutustamine toob endaga kaasa omad reeglid.

Töös räägitakse uue meedia koostlustest ning osutatakse sellega seniste traditsiooniliste rühmituste taandumisele, mille asemel hakatakse panustama „uute meediakanalite loomisele, millest paljud olid veebipõhised” (lk 110). See on oluline tähelepanek, mis jääb aga töös põhjalikumalt lahti kirjutamata ning nõnda jääb ka mulje, et neid uusi formatsioone (näiteks kirjanduskoostlust eksp) ei tahetagi väga põhjalikult lahata. Hoopis tähelepanuta jääb ulmekirjanduse ümber tekkinud kogukond.

Ajakirjast Värske Rõhk on juttu, kuid ka siin on Kruus jäänud napolisõnaliseks. Tegemist pole küll rühmitusega, kuid kindlasti nähtusega, mis oluliselt rühmituslikku käitumist mõjutas. Värske Rõhu juhtum aga võimaldab kriitilised märkused keerata uuesti pea peale ning jätkata töö tugevustele osutamiseega. Nimelt oli Priit Kruus ise omal ajal ajakirja sünniloo võtmefiguur. Seda pole töös varjatud, kuid ilmselgelt on Kruus püüdnud vältida ohtu, et teaduslik käsitus võib muutuda isiklike mälestuste subjektiivseks esituseks. Seda on välditud Värske Rõhu puhul, aga näiteks ka selles osas, kus tuleb jutuks lühiealine rühmitus !peatus, kuhu kuulub ka Kruus. Ta on asja sees olija vahe- tute kogemust uurimuses ära kasutanud, aga seda nii, et kogemusest sünnib kasu, mitte kahju.

Erapoolikut meenutamist ja muljete jagamist on aidanud rühmituste laine

käsitlemisel tõrjuda teoreetiline taust, mis ei paku küll mingeid peadpööriva- ltu uudseid lahendusi, kuid mis sobib ning on töö selge ja järjekindla ülesehi- tuse üheks aluseks. Teoreetiliseks lähte- kohaks on valitud Dell Hymesi suht- lusetnograafia põhimõtted ning selle hilisemad arendused, mis haakuvad ka näiteks Tiit Hennoste kasutatud mude- litega. Kruus on aga välja kujundanud oma uurimismudeli, mis küll pole nii nüansseeritud kui näiteks see, mille on Muriel Saville-Troike pakkunud välja 1980. aastatel (vt lk 26), kuid Kruusi lahendus on hea, sest see pakub just õigeid tööriistu rühmituste ajaloo kirjel- damiseks ja aitab analüüsil püsida sobi- vas raamistikus. See raam on selge ega hakka pitsitama ning võimaldab süs- temaatilisel jälgida rühmituste ajaloo olulisemaid tunnusoone, ilma et tekiks sihitut rapsimist faktirägastikus.

Nagu eelnevast jutust pidi selguma, on Kruusi töö õnnestunud näide kirjan- dusloolise vaatenurga, isikliku suhte ning range metoodilise lähenemise ühendamisest eesti kirjanduse uuri- misel. Vähe sellest, see on midagi ena- mat kui õnnestunud näide. Kui järele mõtlema hakata, siis ühtki teist sellist tööd mul eesti kirjandusteaduse ajaloost meelde ei tule. Eestis on varem olnud kirjandusloolist haaret, on olnud ran- get metoodikat, on olnud isiklikke lugu- sid – aga paistab nii, et neid asju kokku panna oskas Priit Kruus ikkagi pare- mini kui teised.

MART VELSKER

Toimetust mälestab head kaastöölisi ja andekat kirjandusuurijat ning avaldab lähedastele kaastunnet.